

Morfologia-kurssin luentomateriaaleja

Juho Härme

20. syyskuuta 2016

Sisältö

1	luento 7: Sijat funktionaalisen morfologian kannalta	2
1.1	Genetiivin perusmerkitykset	2
1.1.1	Suomen genetiiviin verrattavia merkityksiä	2
1.1.2	Suomen partitiiviin verrattavia merkityksiä	3
1.1.3	Mitan ilmaukset	3
1.2	Genetiivi verbin täydennyksenä	4
1.2.1	Kysymistä, etsimistä ja saavuttamista tarkoittavat verbit	5
1.2.2	Pelkäämistä ja välttelyä tarkoittavat verbit	5
1.2.3	Muita merkitysryppäitä	6
1.3	Genetiivi ja kieltomuodot	6
1.3.1	Subjekti genetiivissä	6
1.3.2	Objekti genetiivissä	7
1.4	Genetiivi ja prepositiot	8

1 luento 7: Sijat funktionaalisen morfologian kannalta

Nyt siirrymme taivutusopista kohti funktionaalista morfologiaa ja ryhdymme tarkastelemaan, miten eri merkityksiä ja käyttöyhteyksiä eri sijoilla (sijakategorian arvoilla) on. Yksi monimerkityksisimmistä on genetiivi.

1.1 Genetiivin perusmerkitykset

1.1.1 Suomen genetiiviin verrattavia merkityksiä

Genetiiville voidaan erottaa esimerkiksi seuraavia merkityksiä (vrt. Wade 2010: 54–55 , Шелякин (2006): 62–63):

- Omistus (kenelle jokin kuuluu)
- Rooli kokonaisuudessa
- Osa kokonaisuudesta
- Ominaisuus
- Toiminnan tekijä
- Toiminnan kohde
- Syy

Omistus on luonnollisesti tyypillisin mieleen tuleva genetiivin ominaisuus. Ajattele seuraavia esimerkkejä:

- (1) Дом брата
- (2) Велосипед мальчика
- (3) Идея знаменитого философа

Näissä kaikissa ilmaistaan jonkin konkreettisen tai abstraktin asian kuulumista henkilölle. Omistussuhteen kaltainen on myös merkitys, jossa genetiivi ilmaisee jonkin henkilön tai esineen roolia jossakin kokonaisuudessa:

- (4) член комитета
- (5) гражданин России

Tätä lähellä on varsinainen osan merkitys:

- (6) часть страны
- (7) крыша дома

Ominaisuuden merkitys käy ilmi esimerkiksi seuraavasta:

- (8) женщина высокого роста
- (9) человек твёрдых убеждений

Genetiivi voi ilmaista sekä jonkin esineen tai henkilön olemista toiminnan kohteena että toiminnan suorittajana:

- (10) чтение газеты
- (11) изобретатель самолёта

Jos asiaa pohtii, huomaa, että suomen ja venäjän genetiiveillä on monia hyvin samantlaisia funktioita – ajattele edellisten esimerkkien valossa ilmaisuja *pojan pyörä, komitean jäsen, Venäjän kansalainen, talon katto, lehden lukeminen, lentokoneen keksijä*. Usein venäjän genetiivillä on kuitenkin tehtäviä, joita suomessa toteuttaa partitiivi (joskus kumpikin: maan osa / osa maata).

1.1.2 Suomen partitiiviin verrattavia merkityksiä

Suomen partitiivia muistuttavat etenkin seuraavat käyttötilanteet:

Määrän ilmaisut:

- (12) мало/много/сколько/столько интересных людей

Tähän liittyvät myös *tarpeeksi suurta määrää* kuuvaavat ilmaisut:

- (13) Достаточно денег
- (14) денег не хватает

Vertailun kohde

- (15) Маша моложе Миши
- (16) Лев сильнее человека

1.1.3 Mitan ilmaukset

Genetiivi voi ilmasta, että jotakin on abstraktin mittayksikön (литр воды) tai jonkin konkreettisen esineen määrän verran (чашка молока).

Varsinaisia partitiivisia merkityksiä Kuten aiemmilta luennoilta muistat, venäjstä voidaan jopa erotella erikseen partitiivisen genetiivin sija. *Partitiivisia merkityksiä* voidaan kuitenkin ilmaista myös tavallisella genetiivillä. Yksi erityinen käyttötilanne käy ilmi seuraavista esimerkeistä:

- (17) Он взял и съел помидор.
- (18) Давайте лучше выпьем кваса и будем танцевать.

Esimerkeissä 17 ja 18 genetiivin merkitys on nimenomaan partitiivinen: se ilmaisee (jo ilman esimerkiksi *немного-санаа*) pientä määrää jotakin ainetta tai joitakin yksilöitä jotakin tavaraa (yleensä syötävää), jota on saatavilla paljon / yhtenä massana tai joukkona. Wade (Wade 2010: 108–109) luettelee joukon rajoituksia, jotka säätelevät, milloin vastaava partitiivinen merkitys on mahdollinen.

Ensinnäkin, genetiivimuotoisen sanan on oltava objektina eikä subjektina: ei ole mahdollista sanoa *на столе есть вина*. Toinen, häilyvämpi, rajoitus on, että objektin pääverbi on useimmin perfekttiivinen. Tähän liittyy myös myöhemmin kurssilla vastaan tuleva teonlaadun (способ действия) käsite: eräät teonlaadut ilmaisevat luonnostaan partitiivisuutta, kuten seuraavat esimerkit:

- (19) Дедушка уже нарубил дров.
(20) Мы наелись яблок.

Poikkeus tästä rajoituksesta ovat verbit хотеть ja просить:

- (21) Если ребёнок просит конфет, надо ему сначала дать, а потом...
(22) Ты хочешь мороженого?

1.2 Genetiivi verbin täydennyksenä

Syntaksin (синтаксис) eli lauseopin kannalta oleellisia käsitteitä ovat verbin *täydennykset* (дополнения tai tarkemmin *актанты*) ja *määritteet* (обстоятельства tai tarkemmin *сиркостанты*). Täydennyksillä tarkoitetaan elementtejä, joita ilman verbi ei voi esiintyä. Ajatele seuraavaa esimerkkiä:

- (23) Завтра я почию свой компьютер
‘Korjaan huomenna tietokoneeni’

Verbin починить objekti компьютер on sen täydennyksenä lauseessa 23. Sen sijaan *завтра* on saman verbin määrite, jota ilmankin lause olisi mahdollinen.

Lauseessa 23 verbin täydennys on (nominatiivin kaltaisessa) akkusatiivissa. Akkusatiivimuotoinen täydennys on tavallisin, muttei ainoa vaihtoehto. Pohdi täydennystä seuraavassa esimerkissä:

- (24) Нужно признать, что я вам очень завидую.

Esimerkin 24 признать-verbin täydennys on dativimuotoinen.

Genetiivi on täydennyksen saamana sijana venäjässä erittäin yleinen. Ongelmallisen genetiivitäydennyksen käytöstä tekee se, että on monia tilanteita, joissa sekä genetiivi että akkusatiivi ovat kontekstista riippuen mahdollisia. Genetiivitäydennyksen saavat verbit voikin karkeasti jakaa niihin, joilla täydennys on aina genetiivissä sekä niihin, joilla täydennys on joko genetiivissä tai akkusatiivissa.

Yleispiirteenä häilyvissä tapauksissa (kun mietit, tulisiko täydennyksen olla genetiivissä vai ei) voidaan todeta seuraavaa:

1. Genetiivillä on taipumus olla yleisempi (geneerisempi), akkusatiivilla spesifimpi ja yksilöivämpi¹.
2. Abstraktit sanat ovat oletettavammin genetiivissä kuin konkreettiset tai varsinkaan henkilöihin viittaavat.

¹Tästä voi johtaa muistisäännön: gen=gen – genetiivi on geneerisempi.

1.2.1 Kysymistä, etsimistä ja saavuttamista tarkoittavat verbit

Genetiivitäydennyksen saavat verbit voi ryhmitellä väljästi merkityksen perusteella. Tähän ensimmäiseen ryhmään kuuluu sellaisia verbejä kuin *добиваться*, *достигать*, *желать* ja *заслуживать*. Näiden täydennykset ovat käytännössä aina genetiivissä:

- (25) Если работа нравится, человек легко с ней справляется, **добивается хороших результатов**, тогда и люди вокруг кажутся добрыми и милыми.
- (26) Карелия вообще **заслуживает отдельного путешествия**. В Валаамо стоит осмотреть Нововалаамский православный монастырь.

Akkusatiivin ja genetiivin välillä puolestaan horjuvat tähän ryhmään kuuluvat verbit *ждать/ожидать/дождаться*, *искать*, *просить/хотеть* ja *требовать*. Näiden suhteen pätevät edellä todetut taipumukset genetiivin yleisluontoisuudesta ja abstraktiudesta. Tutki ensin seuraavia esimerkkejä genetiivitäydennyksistä:

- (27) Такой способ требует *опыта работы*.
- (28) Это *требует готовности* клиентов.
- (29) Теперь заинтересованные стороны *ждут решения* московской экологической экспертизы

Seuraavissa esimerkeissä puolestaan on akkusatiivitäydennys:

- (30) У него, естественно, *требуют пропуск*.
- (31) Но немец оставался при своём и *требовал ведро*
- (32) Мы с Анкой обернулись довольно быстро, но потом долго *ждали Таню*

1.2.2 Pelkäämistä ja välttelyä tarkoittavat verbit

Tähän ryhmään kuuluvat verbit ovat yleensä vahvasti genetiiviä puoltavia. Kuitenkin nykyisin (ks. Peteghem and Paykin 2013) on ilmeisesti yleistynyt myös akkusatiivin käyttö lauseissa tyyppiä *боюсь бабушку*. Ei siis pidä täysin paikkaansa, että ся-postfiksiin päättyvät verbit eivät voisi koskaan saada akkusatiivitäydennystä.

Бояться-verbin lisäksi tähän ryhmään voidaan lukea muun muassa verbit *опасаться*, *пугаться*, *стесняться*, *стыдиться*, *сторониться* ja *избегать*.

- (33) Алёша, как сказал я уже выше, сначала *стыдился похвал*.
- (34) Катя все время переживала из-за того, что сын нелюдим (ihmisiä karttava) и *сторонится общества*.

Etenkin henkilöviittauksissa akkusatiivi on mahdollinen.

- (35) Мои дети не избегают меня, как я *избегал папу*.

1.2.3 Muita merkitysryppäitä

Myös menettämistä tai poistamista tarkoittavat verbit kuten *лишиться* saavat tavallisesti genetiivitäydennyksen:

(36) Спустя два года *работы* лишился еще один чиновник.

1.3 Genetiivi ja kieltomuodot

Edellä käsiteltiin konkreettisia sanoja, joiden täydennykset ovat usein tai aina genetiivissä. Kokonaan oma teemansa ovat kieltolauseet ja genetiivin esiintyminen niissä. Venäjän niin kutsuttu *kieltogenetiivi* (genetive of negation, родительный падеж в отрицательных конструкциях) on saanut osakseen mittavaa tutkimustyötä ja huomiota (ks. esim. Partee and Borshev 2006).

1.3.1 Subjekti genetiivissä

Jos lähdetään liikkeelle tutusta ja yksinkertaisesta, voidaan todeta, että venäjässä on joukko kieltorakenteita, joihin liittyy aina genetiivi. Nämä voidaan jakaa esimerkiksi seuraaviin kategorioihin (Wade 2010: 111).

1. Olemassaolon tai saatavuuden kieltäminen *нет*-partikkelilla: еды нет. Нет денег. Не было времени. Войны не будет.
2. Olemassaolon tai saatavuuden kieltäminen verbeillä: денег не осталось/не имеется. Ни одного живого *существа не попадалось*. Такого не существует. Tässäkin kuitenkin pätee edellä esitetty huomio spesifistä ja geneerisestä merkityksestä. Jos kyse on tietystä konkreettisesta viittauskohteesta, on subjektin sija nominatiivi: *документы, о которых мы говорили, не сохранились* mutta *документов не сохранилось*²
3. Aistihavainnon puuttumista ilmaisevat predikaatiiviadverbit *слышно/видно*: *в таком шуме даже собственных мыслей не слышно*
4. Ajanilmaukset: *мне уже двадцать минут не отвечают*³.

Kannattaa myös panna merkille, että tietyissä passiivirakenteissa kielipillisen subjektin sijaksi tulee genetiivi:

- (37) на данном этапе *никаких денежных реформ* не предусмотрено.
(38) изменения химического состава не установлено
(39) Но пока среди продавцов дисков на улицах Москвы *паники* не наблюдается.

²huomaa, että genetiivitapauksissa verbi taipuu oletussuvussa ja -sijassa (yksikön neutri).

³(Huomaa kuitenkin, että tarkkaan ottaen nämä tapaukset voidaan laskea johtuvan ennemmin partitiivisuudesta kuin kieltomuodosta (King 1995))

1.3.2 Objekti genetiivissä

Eniten epäselvyyttä genetiivi–akkusatiivi-opposition suhteen aiheuttavat tapaukset, joissa kieltolauseen verbillä on objektitäydennys. Objektiin sisältävissä kieltolauseissa genetiiviä voi pitää jopa todennäköisempänä kuin akkusatiivia. Edellä mainittu geneerisyys vs spesifisyys -tendenssi antaa joitakin suuntaviivoja, samoin seuraavat huomiot (2010: 113). Mielenkiintoisena faktana todettakoon, että eräissä muissa slaavilaisissa kielissä (puola, slovakki) genetiivi on kieltomuodoissa välttämätön (King 1995: 31).

Genetiivi tulee oletuksena, jos lauseessa on kaksoiskielto tai *ни*-partikkeli:

(40) Люди, которые *никогда не учили иностранных языков* просто являются носителем нереализованной способности

(41) Он *ни на секунду не потерял достоинства*

Samoin genetiiviä puoltaa gerundin käyttö:

(42) Не имея специального образования, защититься без адвоката совсем непросто

Ymmärtämiseen ja aistihavaintoon viittaavat verbit saavat todennäköisesti genetiivitäydennyksen kieltolauseissa:

(43) Честно говоря, я сам *не знаю ответа* на поставленный вопрос,

(44) Почему ты всё-таки дал деньги на оркестр, ты же не понимал *классической музыки*?

Myös abstraktit substantiivit yhdistyvät, kuten edellä todettiin, genetiiviin. Esimerkkeinä Wade (2010: 113) mainitsee sanat *раздражение, роль, понятие, внимание, впечатление, время*.

Seuraavassa on joitakin esimerkkejä spesifiin objektiin tai konkreettiseen henkilöön viittaavista, akkusatiivin valintaa puoltavista tapauksista:

(45) Если кто-то по тем или иным причинам не получил денежную выплату за январь 2005 года. . .

(46) Сергей больше не увидел Таню живой.

(47) Вы не знаете Асю. Она на такое не способна.

Lisäksi on hyvä huomata, että akkusatiiviin tulevat esimerkin 48 kaltaiset lauseet, joissa kielto on tavalla tai toisella lievempi:

(48) Мы с ним вместе гастролировали в Японии, где чуть не убили японку.

Samoin akkusatiivi on todennäköinen, jos kiellon kohteena ei ole varsinaisesti verbin ilmaisema toiminta vaan esimerkiksi sen aste kuten seuraavassa Waden (2010: 113) esimerkissä:

(49) Он не вполне усвоил урок.

1.4 Genetiivi ja prepositiot

Genetiivi ilmaisee prepositioiden yhteydessä usein samoja asioita kuin itsenäisestikin käytettynä. Mahdollisia merkityksiä ovat esimerkiksi

- syy tai päämäärä: для, от, ради, из-за, вследствие
- paikka: до, из, из-за, с, от, вдоль, поперёк, вглубь, возле, около, среди
- aika: до, после, из, с, от, около
- muita: без, вместо,

King, Tracy Holloway. 1995. *Configuring Topic and Focus in Russian*. Stanford: CSLI Publications.

Partee, Barbara, and Vladimir Borschev. 2006. "The Genitive of Negation in Russian: Multiple Perspectives on a Multi-Faceted Problem." In *First Annual Meeting of the Slavic Linguistics Society, Bloomington, IN, September*. http://people.umass.edu/partee/docs/SLS06_handout.pdf.

Peteghem, Marleen Van, and Katia Paykin. 2013. "The Russian Genitive Within the NP and the VP." In *The Genitive*, edited by Anne Carlier and Jean-Christophe Verstraete. Vol. 5. John Benjamins Publishing.

Wade, Terence. 2010. *A Comprehensive Russian Grammar*. Vol. 8. John Wiley & Sons.

Шелякин, М.А. 2006. *Справочник По Русской Грамматике*. drofa.